

2.2. Міжнародні санкції як інструмент впливу на агресора: історія і сьогодення

Аналіз застосування різноманітних санкцій щодо Югославії, низки країн латинської Америки, Ірану, Іраку, Сирії, Судану, Китаю і, звичайно ж, Росії незаперечно свідчить про те, що, за великим рахунком, практично ніколи у попередній історії реалізація санкційної стратегії не була до кінця послідовною, через те, що цьому заважали бізнес-інтереси і саме тому видається цілком закономірним, що, зазвичай, лише пряме збройне втручання регіональних чи оонівських сил особливого призначення або його загроза, дозволяла досягти поставлених цілей, що так чи інакше також є свідченням неефективності попереднього застосування санкцій. З іншого боку, в процесі накладання санкцій насамперед згідно відповідних резолюцій ООН, ця організація, так чи інакше, вимушена враховувати небезпеку гуманітарної катастрофи на підсанкційних територіях.

Розкриваючи історію застосування міжнародних, в тому числі, регіональних та національних санкцій, звернемось до класичної ситуації в якій повною мірою проявились практично всі нерозв'язані й нині проблеми, що виникають в процесі розробки та застосування санкцій – багатолітня економічна боротьба США та їх союзників проти спроб Ірану реалізувати буцімто суто дослідницьку власну ядерну програму, а фактично створити ядерну зброю. Як відомо, застосування перших американських санкцій проти Ірану розпочався ще у 1978 році й не припиняється досьогодні, загострившись після того, як Д.Трамп вийшов із ядерної угоди, яка дозволяла Ірану відновити експорт нафти (проти такої позиції США сьогодні виступають країни ЄС). Проте вельми показово, що всі намагання примусити Іран відмовитись від створення власної ядерної зброї та нинішнього антизрайльського зовнішньополітичного курсу поки що не привели до очікуваних результатів. Це пов'язано з усім комплексом суперечностей, а інколи й прихованих конфліктів, між головними, за економічним та збройним потенціалом, світовими геополітичними гравцями. Передусім йдеться про США, які протягом багатьох років тиснули на своїх міжнародних партерів, намагаючись примусити їх відмовитись від співробітництва з Іраном та, як завжди вибірково, надавали санкціям фірми, що співпрацюють з Іраном та Китаєм, Росією, Великою Британією, Францією, Німеччиною, низкою третіх країн.

Доводиться констатувати, що у цій тривалій боротьбі за прощтовхування санкцій через Раду Безпеки або, навпаки, гальмування цієї процедури всі вищезгадані держави під високими гаслами щодо порятунку світу від небезпеки ядерної катастрофи, боротьби зі світовим ісламським тероризмом, необхідності побудови демократії у країнах Близького Сходу тощо, насправді передусім переслідували власні економічні та геополітичні інтереси, що мають мало спільного з офіційно проголошеними благами намірами. Так, США, вимагаючи припинення розробки Іраном ядерної зброї (фактично у відповідь на її створення Ізраїлем) захищали і захищають своїх

стратегічних союзників на Близькому Сході – Ізраїль та Саудівську Аравію, а головне, прагнуть залишити за собою контроль над головною нафтовою скарбницею світу – Близьким Сходом, а також побіжно намагаються відвоювати частину європейського ринку вуглеців, шляхом перекриття інших каналів їх поставки. При цьому, як і у випадку накладання економічних санкцій на Ірак, у кінцевому підсумку Америка в процесі санкційної боротьби проти розповсюдження ядерної зброї та ісламської терористичної загрози, прагнула і прагне досягти повалення існуючих в цих країнах нелояльних політичних режимів і поставити при владі «демократичні» маріонеткові уряди, які, як мінімум, не заважали б реалізації транснаціональних інтересів у цьому регіоні. В цьому плані вельми показово, що незважаючи на визнання позитивної дії санкційного режиму, зокрема погодження Іраку на відновлення всіх форм міжнародного контролю над потенційно небезпечними об'єктами на своїй території та заклики європейських країн пом'якшити цей режим, США провели дві військові операції на території Іраку, фактично окупувавши його.

Китай, який так чи інакше, майже скрізь гальмує процес накладання будь-яких санкцій і виступає проти цього інструменту зовнішньо-економічного тиску як такого, теж, передусім, послуговується прагматичними інтересами. Потребуючи величезних обсягів нафти і газу для своєї гігантської промисловості переважно індустріального типу ця держава також прагне здійснювати геоекономічний контроль над головними постачальниками вуглеців – Казахстаном, Близьким Сходом та Північною Африкою (зокрема Суданом). Але щоб не втратити величезний ринок збуту в США, Китай зазвичай вимушений іти на часткові поступки своєму головному економічному партнеру, при цьому, намагаючись максимально послабити санкційний тиск на своїх сателітів.

Щодо Росії, то на початку застосування антиіранських санкцій її ВПК активно боровся за іранські замовлення на продаж зброї (вартість контракту – близько 25 млрд. дол.) та контракти на побудову в Ірані ядерних об'єктів, включаючи ядерні реактори (що дозволяло зберегти до 20 тисяч висококваліфікованих робочих місць та утримати на плаву російську атомну галузь); а також, наслідуючи політику СРСР, Росія прагнула і прагне контролювати регіон Близького Сходу, безпосередньо наближений до своїх південних кордонів.

Що ж до європейських країн, які через свого лобіста постійного члена Ради Безпеки - Францію також прагнули «продати» свої енергетичні, але вже імпортні, інтереси, то вони довгий час намагались в інтересах власного бізнесу максимально пом'якшувати санкції проти Ірану. В цілому ж всі ці, подекуди протилежні, мотиви у сукупності з накладанням США санкцій на китайські та російські фірми-порушники економічної блокади, утворювало і утворює в поточний момент вкрай складну неоднозначну та мінливу, а головне, вибухонебезпечну ситуацію, яка практично унеможливує точне прорахування кількості санкцій для досягнення необхідного ефекту –

максимальної проамериканської лояльності Ірану та потенційні наслідки від їх застосування.

Конфлікти навколо накладання санкцій на Іран між США, Росією, ЄС та Китаєм за багатьма параметрами дотичні до тих, що виникли внаслідок російської агресії проти України, що дозволяє відповідним українським установам робити аналітичні висновки стосовно можливих варіантів поведінки нинішніх «миротворців» у стосунках з Росією та наслідків цих стосунків для нашої держави. Зокрема, йдеться про намагання США, Німеччини, Китаю та інших держав поєднати грішне з праведним: високі ідеали боротьби за мир і гранично прагматичні, часто не афішовані, приватні бізнесові інтереси що, звичайно, аж ніяк не сприяє максимально швидкому припиненню війни на Сході України, позаяк принаймні до останнього часу саме такий політичний та економічний утилітаризм Заходу давав Росії можливість мінімізувати негативний ефект від застосовуваних проти неї міжнародних санкцій.

Необхідно підкреслити: відносно інших держав, які в історії ХХ ст. також підлягали санкційному покаранню, саме Росія є найбільш незручним об'єктом для застосування санкцій. Адже насамперед ця держава володіє успадкованим від СРСР, як мінімум, другим за потужністю ядерним потенціалом, відповідними технологіями виробництва ядерної зброї та засобів її доставки. Усвідомлюючи значущість вищезгаданого чинника для приборкання західних еліт, керівництво Росії витрачає велику частину бюджету на модернізацію своїх збройних сил, і, передусім, ядерної тріади.

Подібна ситуація диктує необхідність розробки механізму поступового введення санкцій для того, щоб не надто дестабілізувати ситуацію в країні та не спровокувати правлячий режим, з його прагненням до постійного «підвищення ставки», що постійно робить В.Путін, до ескалації воєнних дій. Також важливим стримуючим чинником у застосуванні вкрай жорстких санкцій є те, що вони можуть стати потужним каталізатором катастрофічного занепаду російської економіки, небезпека якого цілком реальна.

Наступним важливим компонентом, що ускладнює розробку і успішне застосування санкцій є величезні природні ресурси євразійської однієї восьмої суходолу планети. Саме завдяки розпродажу цих ресурсів за останній період путінського правління відбувається не тільки постійна модернізація ядерних і звичайних озброєнь та утримання хоча б відносно прийняттого рівня життя населення, а й підкуп західних політиків, бізнесменів та журналістів. Взагалі, при оцінці ефективності застосування санкцій не можна не враховувати того, що навіть за переважно сировинного характеру російської «економіки труби» (від експорту енергоносіїв отримується валютна виручка, що за неофіційними даними дозволяє сформувати до 60% бюджету), за ВВП економіка Росії займає одинадцяте місце в світі, а за паритетом купівельної спроможності – шосте, що дає можливість принаймні деякий час протистояти санкціям.

У російському експертному середовищі існують полярні оцінки санкційного впливу. Одні експерти вважають, що навіть посилені санкції суттєво не впливають на стан російської економіки, яка, попри свою стагнацію, має великий потенціал стабільності, а також часто неафішовану підтримку з боку багатьох західних і східних політиків та бізнес-структур, внаслідок чого практично необмежений час зможе забезпечувати більш-менш пристойний, за російськими мірками, рівень життя для населення країни.

В цілому російські і західні експерти вважають, що лише значно більш жорсткі санкції можуть справді стати загрозою для путінського режиму. Німецькі аналітики до таких заходів відносять заборону експорту російських вуглеців, а також відключення Росії від системи міжбанківських фінансових телекомунікацій – SWIFT. Такої ж думки притримується і український економіст Е.Нейман. Але, водночас, через небажання доводити Росію до економічного колапсу, фахівці передбачають, що ймовірність відключення Росії від SWIFT досить невисока.

Навпаки, відверто опозиційні путінському режиму аналітики С.Демура та В.Жуковський переконані, що, за словами багатьох російських функціонерів, «смішні» санкції уже невдовзі призведуть до колапсу економіки і всього суспільного життя Росії.

Нарешті, такі російські науковці, як Н.Зубаревич, С.Губанов, В.Соловей, С.Сулакшин, В.Сімчера вважають що у путінській Росії ще існує резерв відносної стабільності у декілька років, що для України в її нинішньому кризовому стані цілком може бути критичним.

Серйозною проблемою є специфічність російського, менталітету, в його нинішньому вигляді, що, знов-таки, робить малопередбачуваною реакцію навіть на реально жорсткі та руйнівні санкції. Принаймні, великою залишається ймовірність консолідації суспільства навколо путінського клану у випадку, якщо останньому знову вдасться черговий раз списати всі негаразди всередині країни на підступи Заходу.

Окрім вельми поміркованих міжнародних санкцій, запроваджених влітку 2014 року за анексію Росією Криму (попри те, що вони розширились президентськими указами загалом 18 разів), нові санкційні обмеження було запроваджено 29 грудня 2016 р. коли Вашингтон оголосив про втручання Росії в американські чергові президентські вибори (після того, як президенту Б.Обамі розвідувальна спільнота США надала доповідь під назвою «Про шкідливу російську діяльність у кіберпросторі»). Крім того, як відомо, США депортували з країни 35 російських дипломатів та наклали арешт на два об'єкти російської дипломатичної власності.

У липні 2017 року Конгрес прийняв закон «Щодо протидії противникам Америки за допомогою санкцій», в який інкорпоровані раніше внесені окремо законопроекти о санкціях проти Ірану, КНДР та Росії, після чого відмінити санкції президентським указом стало неможливо. Показово, що саме проти російської частини закону виступав Д.Трамп, –

використовуючи для її оцінки терміни з лексики бізнесменів, він заявив, що це «погана обгородка». Очевидно у відповідь на ці демарші закон було прийнято повним консенсусом обох палат: Сенат проголосував за цей закон 98 голосами проти двох; Палата представників прийняла закон переважною більшістю – 419:3, після чого президент також був позбавлений можливості накладати вето на цей законопроект.

Санкційний тиск на Росію, особливо з боку США, протягом 2018 року, неухильно наростає, що, безумовно, послаблює економіку РФ, яка і без того стагнує з 2008 року. Звичайно, не слід скидати з рахунку і те, що нещодавно американський Конгрес, ухваливши бюджет на оборонні потреби США на 2019 р., передбачив виділення у наступному році 250 мільйонів дол. на допомогу в сфері безпеки для України, причому 50 млн. дол. зазначеної суми має бути спрямовано на летальні види озброєнь. До цього слід додати і поставку Україні летальної зброї, зокрема, першої партії протитанкових комплексів «Джевелін». У Кремлі не можуть не рахуватися з неодноразовими рішучими заявами американського радника з питань України К.Волкера, щодо готовності допомогти Україні у разі ескалації Росією збройного конфлікту. Особливо ця допомога стане значущою у тому випадку, якщо Американський Конгрес, попри офіційний та прихований опір європейських членів НАТО, східноєвропейських сателітів Росії, а також Китаю та Індії, все ж таки запровадить другий і третій пакети санкцій, можливість чого передбачена у разі невиконання вимог вже запровадженого першого пакету.

Але навіть якщо стратегічна мета запровадження санкцій – усунення від влади самого режиму В.Путіна, яку вже прямо сформульовано у відповідних документах Держдепу і заявах багатьох американських політиків, і буде досягнута, існує реальна загроза, що на заміну йому прийде ще більш реакційний і небезпечний клан.

Крім того, ефективність всіх заходів суттєво знижується через низку вкрай складних обставин, пов'язаних із ставленням держав-миротворців до України. Йдеться про відсутність єдності між США та ЄС з питання продовження економічної блокади Росії, прив'язку теми зняття санкцій до імплементації так званих Мінських угод, які насправді дозволяють перетворити так звані незалежні Донецьку та Луганську республіки на постійні вогнища антиукраїнського сепаратизму інтегровані в українську територію.

До цього можна додати постійні заяви лідерів праворадикальних та ліворадикальних сил в Угорщині, Австрії, Франції, Італії, Німеччині про начебто історичну належність Криму Росії, справедливість приєднання цього півострова до РФ, та необхідність скасування будь-яких «антиросійських» санкцій взагалі тощо.

З метою недопущення сваволі й гегемоністських посягань, особливо з боку держав економічних і воєнних важковаговиків, існує потреба (в структурі ООН чи у якості самостійної міжнародної організації) у створенні

вищого арбітражу або наглядової ради, яка б могла виступити третейським суддею навіть стосовно колізій, що виникають на рівні ООН. Цікаво, що показником певного усвідомлення цієї проблеми на вищому наддержавному рівні є створення Комісії з міжнародного права – дорадчого органу Генеральної Асамблеї ООН, що складається з тридцяти чотирьох юристів-міжнародників, які користуються визнаним авторитетом у галузі міжнародного права і виступають не у якості представників урядів і держав, а у своїй особистій якості (члени комісії обираються Генеральною Асамблеєю ООН терміном на 5 років).

У зв'язку з цим виникає нагальна потреба у своєрідному світовому суді присяжних, що мав би право відкладного вето щодо рішень будь-якого міжнародного арбітражу, в тому числі й стосовно реалізації санкцій та навіть міжнародних миротворчих воєнних операцій, ухвалених на рівні Ради Безпеки ООН, і складався б не просто із представників різних держав, а із особистостей, що мають безсумнівний інтелектуальний та моральний авторитет у світовій спільноті.